

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНІ НАРИСИ

DOI 10.47315/archives2020.324.074

УДК 165.21(477:485):82-6 С. Рудницький; А. Єнсен

Ольга Ковалевська

доктор історичних наук, доцент,

провідна наукова співробітниця

відділу української історіографії,

Інститут історії України НАН України (м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4857-3388>

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНИ В ШВЕЦІЇ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЛИСТУВАННЯ СТЕПАНА РУДНИЦЬКОГО ТА АЛЬФРЕДА ЄНСЕНА*

Анотація. **Мета публікації** – актуалізувати інформацію щодо форми репрезентації України, її географічного простору, історії, літератури, фольклорних та етнографічних традицій, а також політичних претензій початку ХХ ст. у Швеції, що міститься в листуванні Степана Рудницького та Альфреда Єнсена. **Методологія** включає послідовне застосування принципів історизму та неупередженості, передбачає всебічне дослідження історичних джерел на основі комплексного та міждисциплінарного підходів. Ґрунтовний аналіз наявних листів дозволив виявити різні пласти джерельної інформації, встановити окремі факти біографії кореспондентів, продемонструвати шлях формування їхніх професійних зв'язків усередині наукової спільноти. Застосування компаративістичного методу дозволило критично проаналізувати й узгодити інформацію, вилучену з листів Альфреда Єнсена до Степана Рудницького, Михайла Грушевського, а також з інших джерел та наукової літератури. **Наукова новизна** полягає у репрезентації результатів цікаво-

* Вперше обрана тема була озвучена авторкою під час XIII-го наукового семінару «Визначні особистості, митці, діячі науки і культури та Українська революція 1917–1921 рр.», який традиційно відбувся у Музеї видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького 14 грудня 2017 р.

го дослідження, спрямованого на виявлення раніше невідомої інформації щодо тривалої організаційної підготовки видавничого проєкту «Бібліотека націй», особливостей формування авторського колективу, який мав підготувати матеріал спеціального тому, присвяченого Україні, налагодження комунікації між шведськими редакторами проєкту та українськими авторами. Наявні епістолярні матеріали також дозволили виявити пріоритети редакції щодо залучення до роботи над книгою конкретних авторів, а також фінансові можливості видавців, що відбилося на гонорах членів авторського колективу. **Перспективи подальших студіювань.** Загалом тему організації участі українських учених у міжнародному проєкті, покликаному познайомити шведське суспільство з Україною та її народом, не можна вважати остаточно дослідженою. Віднайдення у майбутньому дотичних до цієї проблеми епістолярних матеріалів може розширити наші уявлення про цю справу, перевірити висловлені припущення та уточнити окремі її деталі. **Висновки,** до яких дійшла авторка, дозволяють стверджувати, що задумана співпраця відомих українських фахівців із різних гуманітарних наук із не менш відомими вченими, редакторами та видавцями Швеції, які ініціювали в умовах світової війни унікальний просвітницький проєкт, відбулася. І це стало першою презентацією України в Швеції не як частини Російської імперії, а як самостійного та самодостатнього народу з власною територією, історією, культурою, художньою літературою та сучасним політичним життям, який на короткий час з 1918 р. до 1920 р. домігся незалежності. Виходячи зі змісту збережених і опублікованих нині листів, можна стверджувати, що початок співпраці між Альфредом Єнсеном (редактором згаданого проєкту) та Степаном Рудницьким (одним з його авторів), відноситься до січня 1918 р. Публікація книги відбулася у 1921 р. Крім Степана Рудницького, у підготовці книги до друку взяли участь Володимир Гнатюк, Василь Панейко та деякі інші. Участь у роботі над проєктом Михайла Грушевського не виглядає остаточно доведеною.

Ключові слова: Степан Рудницький; Альфред Єнсен; епістолярна спадщина; листи; міжнародний видавничий проєкт; Україна; Швеція.

Епістолярна спадщина відомих учених часто містить важливу інформацію не лише щодо їхніх особистих та професійних контактів, їхньої участі у публічних та приватних дискусіях навколо наукових і громадських справ, але й відомості про спільні наукові чи науково-популярні проєкти. Особливий інтерес викликає листування, в якому йдеться про міжнародні проєкти. Нині факти такої співпраці стали повсякденням наукової спільноти, однак на початку XX ст. та ще й в умовах Першої світової війни, що добігала кінця, такі ідеї виглядали ледь не божевіллям. Водночас сам факт існування таких задумів, а також мета, з якою вони замислювалися, свідчать про далекоглядність та передбачливість гуманітаріїв того часу.

Звернення до збережених листів шведського славіста Альфреда Антона Єнсена (швед. Alfred Anton Jensen, 1859–1921) до українсько-

го географа Степана Львовича Рудницького (1877–1937) стало продовженням освоєння наукової спадщини останнього¹. Оригінали листів А. Єнсена до С. Рудницького зберігаються в Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (ЦДІАЛ України)², натомість авторка скористалася їхніми опублікованими версіями, підготовленими до друку відомим дослідником біографії та творчості вченого Павлом Штойком³. Виявити відповідні листи С. Рудницького до А. Єнсена поки не вдалося, так само, як і деякі інші необхідні епістолярні матеріали, дотичні до теми. Натомість зовсім залишити без уваги підготовчий етап задуманого проєкту, тим більше той, який згодом вдалося реалізувати, було б не варто. Тож стаття буде присвячена частковій реконструкції переговорного процесу та формування авторського колективу енциклопедичного видання для шведів про Україну.

Оскільки А. Єнсен був референтом слов'янських літератур Нобелівського інституту при Шведській Академії наук, відомим славістом та перекладачем, завдяки якому шведи отримали можливість познайомитися з творчістю І. Котляревського, М. Гоголя, Т. Шевченка, М. Коцюбинського, обрання його в 1911 р. дійсним зарубіжним членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові не стало дивиною. За кілька років до того він опублікував на сторінках «Записок НТШ» дві важливі для українців розвідки: «Орлик у Швеції» та «Родина Войнаровських

¹ Протягом 2017–2018 рр. у київському видавництві «Темпора» вийшов друком підготовлений авторкою цієї статті п'ятитомник основних праць Степана Рудницького, визнаний Всеукраїнським рейтингом «Книжка року – 2018» переможцем у категорії «Минувщина». Докладніше див.: Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія / уклад., авт. передм., комент., упоряд. візуальних матеріалів О. Ковалевська, пер. з нім., чеськ. І. Андрущенко. В 5-ти кн. Кн. 1. Історія. Теорія. Методологія. Термінологія. Київ: Темпора, 2017. 716 с.: іл. дод.; Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія / уклад., авт. передм., комент., упоряд. візуальних матеріалів О. Ковалевська, пер. з нім., чеськ. І. Андрущенко. В 5-ти кн. Кн. 2. Геополітика. Київ: Темпора, 2017. 614 с.; Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія / уклад., авт. передм., комент., упоряд. візуальних матеріалів О. Ковалевська, пер. з нім., чеськ., рос. І. Андрущенко. В 5-ти кн. Кн. 3. Географія. Початки досліджень. Київ: Темпора, 2018. 937 с.; Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія / уклад., авт. передм., комент., упоряд. візуальних матеріалів О. Ковалевська, пер. з нім., чеськ. І. Андрущенко. В 5-ти кн. Кн. 4. Основи землезнання. Київ: Темпора, 2018. 959 с.; Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія / уклад., авт. передм., комент., упоряд. візуальних матеріалів О. Ковалевська, пер. з нім., чеськ. І. Андрущенко. В 5-ти кн. Кн. 5. Геологія і геоморфологія. Київ: Темпора, 2018. 544 с.

² ЦДІАЛ України (Центральний державний історичний архів України, м. Львів) Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2436.

³ Листування Степана Рудницького / упоряд., вступ стаття, прим. П. Штойко; відп. ред. О. Купчинський. Львів: Видавництво НТШ, 2006. 435 с.

у Швеції»⁴. Співпраця з цим виданням спричинила й листування між ним та М. Грушевським. Фрагмент цієї епістолярної спадщини нині зберігається в Центральному державному історичному архіві, м. Київ (ЦДІАК України)⁵.

Від 1901 р. членом НТШ був і С. Рудницький, один із кращих представників «школи Грушевського»⁶, який з подачі свого наукового керівника залишив царину історії та став у витоків національної географічної науки⁷.

Не виключено, що знайомство А. Єнсена з С. Рудницьким розпочалося саме через посередництво М. Грушевського та завдяки приналежності вчених до однієї наукової спільноти. Хоч листи А. Єнсена до С. Рудницького нині переховуються у фонді НТШ, робити таке припущення було б поспішним рішенням, бо прямої вказівки на це в існуючих документах немає.

Чотири збережені листи А. Єнсена до С. Рудницького свідчать про те, що активне спілкування між ними розпочалося у січні 1918 р. Перший лист, по суті, являв собою офіційний «циркуляр» за підписом двох докторів: М. Еренпрайса та А. Єнсена, спрямований до імовірних авторів, учасників задуманого проєкту. В документі повідомлялося, що редакція, в особах двох означених науковців, та видавнича фірма П. А. Норстедт і Зьонер постановили розпочати видання серії книжок під загальною назвою «Бібліотека націй». Проєкт передбачав серію монографій, присвячених різним націям і, насамперед, т. зв. малим народам, які прямо чи опосередковано були втягнуті у світову війну, і майбутня доля яких мала бути вирішена під час мирних переговорів⁸.

⁴ Єнсен А. Орлик у Швеції // ЗНТШ, 1909. Т. 92; *Його ж.* Родина Войнаровських у Швеції // ЗНТШ, 1909. Т. 92. У 1909 р. А. Єнсен видав у Швеції монографію, присвячену І. Мазепі, передруковану в 1912 р. у Львові.

⁵ Йдеться про 22 листи та листівки (відкриті листи), які були надіслані А. Єнсеном до М. Грушевського впродовж 1909–1913 рр. Докладніше див.: ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 466.

⁶ *Тельвак В., Педич В.* Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів: Видавництво «СВІТ», 2016. 440 с.: іл.; *Пиріг Р. Я., Тельвак В. В.* Михайло Грушевський: біографічний нарис. Київ: Либідь, 2017. С. 115.

⁷ *Шаблій О.* Академік Степан Рудницький – фундатор української географії. Львів-Мюнхен: Ред-вид. від Львівського держ. ун-ту, 1993. 223 с.; *Штойко П.* Степан Рудницький. 1877–1937: життєписно-бібліографічний нарис / відп. ред О. Купчинський; Наук. тов. ім. Шевченка у Львові. Львів: [б. в.], 1997. 181 с.; *Ковалевська О.* Степан Рудницький та його науковий доробок // Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія / уклад., авт. передм., комент., упоряд. візуальних матеріалів О. Ковалевська, пер. з нім., чеськ. І. Андрущенко. В 5-ти кн. Кн. 1. Історія. Теорія. Методологія. Термінологія. Київ: Темпора, 2017. С. 7–69.

⁸ Листування Степана Рудницького... С. 249.

Далі ініціатори формулювали основну мету проєкту, з якою він взагалі був задуманий. Вони писали, що керуються головною думкою, «що сучасний стан роз'єднаності між народами не припиниться внаслідок дипломатичного миру, що цій меті скоріше мав би відповідати більш тривалий процес післявоєнного примирення між народами. Для цього примирення необхідні взаєморозуміння та взаємопізнання. До старої заповіді «Пізнай себе сам» приєднується нова – «Пізнайте себе взаємно»!⁹ На службу цій заповіді стає Бібліотека націй». На думку авторів нового видавничого проєкту, однією з причин світової війни стало те, що народи «занадто мало знали один одного та мали хибні взаємні уявлення. Саме така необізнаність стала одним з джерел ненависти та непорозумінь між народами»¹⁰. З цього логічно випливало, що для того, аби у майбутньому убезпечити себе від війн і, водночас, забезпечити справедливий устрій та надати надійні гарантії меншинам, потрібне пізнання один одного: «Це найкращий шлях до примирення між народами у післявоєнний час та відновлення перерваних зв'язків між ними»¹¹.

Розуміючи, що після закінчення війни неодмінно настане час відбудови світу, на думку редакторів книжкової серії, саме нейтральним країнам, однією з яких була Швеція, належатиме посередницьке завдання налагодження політичних, економічних, культурних та моральних зв'язків. Звідси випливала нагальна потреба часу – «надати скандинавським народам можливість пізнати інші нації через надійне та об'єктивне висвітлення, яке має бути вільним як від тенденційних прикрашувань, так і від осоружного применшування та спотворення». Попри очевидність цього першорядного завдання, автори проєкту мали і значно більш далекосяжні цілі – «обмін духовними й культурними цінностями та розвиток світової культури»¹².

Далі М. Еренпрайс та А. Єнсен зазначали, що монографії мають виходити окремими томами орієнтовним обсягом 15 друк. аркушів кожен. Структура кожного тому передбачала кілька основних розділів, а саме: I. Історичний огляд; II. Відомості про країну (географія, статистика, економічно-фінансове становище, політичні установи та ін.); III. Про народ (характер народу, традиції та звичаї, соціальна структура); IV. Культура (релігія, освіта, побутова культура, преса, партії та ін.); V. Література (особливо сучасна, бажано з літературними зразками); VI. Мистецтво та театр; VII. Всесвітньо-політичне положення.

Головними принципами видання, якими мали керуватися автори та редактори, оголошувалися наукова компетентність, сувора об'єктив-

⁹ Листування Степана Рудницького... С. 250.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

ність та нейтральність у широкому розумінні, а також наочність висвітлення.

За задумом ініціаторів кожен розділ мали розробляти не просто фахівці з теми, але й представники тієї чи іншої нації. Крім того, передбачалося, що кожен том буде містити до 12 сторінок ілюстративного матеріалу (мапи, ландшафти, портрети, народні типи). Наприкінці тому мав бути поданий огляд літератури, предметний та іменний покажчики. На 1918 р. було заплановано видання одразу кількох томів, у т. ч. й том, присвячений Україні.¹³

Наприкінці цього першого листа підписанти заохочували ініціативу авторів, дякували їм за просвітницьку роботу і розраховували на доброзичливу зацікавленість.

Другий лист, який був надісланий одразу за першим, тобто 4 січня 1918 р., вже був звернутий безпосередньо до адресата. Виходячи з того, як він починався, можна зробити висновок, що С. Рудницький відповів на перший лист майже блискавично. Крім того, що Степан Львович явно заявив у своїй відповіді про намір взятися за другий розділ тому, він, імовірно, запропонував свої послуги й для написання третього розділу. Саме цим можна пояснити, чому у перших же рядках А. Єнсена не лише дякував С. Рудницькому за намір співпрацювати, але й запевняв його, що варто було б ще сконтактувати з В. Гнатюком¹⁴, оскільки «його імені не повинно би бракувати [в розділі] фольклору»¹⁵. Цей пасаж також свідчить про те, що А. Єнсена був знайомий не лише з працями українського етнографа та фольклориста, але й знав його особисто. Це припущення підтверджується змістом одного з відкритих листів (листівки) А. Єнсена до М. Грушевського, в якому перший просив передати його чемні побажання здоров'я дружині історика та пану Гнатюку¹⁶.

Далі А. Єнсена повідомляв, що намагається встановити контакт із самим Михайлом Сергійовичем через О. Скорописа-Йолтуховського¹⁷, який саме у той час поїхав до Києва. Водночас він висловлював свої побоювання щодо можливості вченого у цей час займатися наукою, що говорить про добру обізнаність А. Єнсена з політичною ситуацією в

¹³ Там само.

¹⁴ Гнатюк Володимир Михайлович (1871–1926) – етнограф, фольклорист, секретар Наукового товариства ім. Т. Шевченка, голова Етнографічної комісії, співредактор «Літературно-наукового вісника» у 1898–1906 рр. та на початку 1920-х років. Видав бл. 60-ти томів «Етнографічного збірника» і «Матеріалів для української етнології». Дійсний член ВУАН і почесний член «Просвіти» у Львові та Ужгороді.

¹⁵ Листування Степана Рудницького... С. 252.

¹⁶ ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 466. Арк. 14зв.

¹⁷ Скоропис-Йолтуховський Олександр Філаретович (1880–1946) – один з організаторів та членів СБУ, прихильник П. Скоропадського та ідеології українського монархізму.

Україні¹⁸. На випадок, якщо сам М. Грушевський не зможе взяти участь у проєкті, А. Єнсен запропонував свої послуги. Тобто висловив намір самостійно, звичайно з дозволу професора, написати необхідний розділ на основі його історичних праць. Для написання розділів, присвячених літературі, А. Єнсен запропонував С. Єфремова, для розділу про мистецтво та театр – Д. Антоновича. З авторами розділів про релігію, пресу та партійну справу редактори проєкту ще не визначилися. Однак, імовірно з подачі самого С. Рудницького, А. Єнсен просив його переговорити з В. Панейком¹⁹ щодо можливості написання ним розділу «Західнополітичний настрій України» з оглядом нових політичних подій.

Далі у листі А. Єнсен повідомляв С. Рудницького, що український том в серії має складати 300 сторінок, і наголошував на тому, аби «головну увагу [...] приділити новітній сьогочасній Україні». При цьому для видання важливо, аби зміст текстів був «предметно-науковий, а виклад – популярний, тобто розрахований на широке коло читачів, не переобтяжений надлишком наукових деталей. Жвавий, чіткий і такий, що приносить насолоду»²⁰.

А. Єнсен сподівався, що «книга про Україну буде готова восени» і тому розраховував на плідну співпрацю з С. Рудницьким. Нижче у листі редактор повідомляв автора про те, що рукописи слід писати німецькою чи французькою мовою, аби їх легше було перекласти шведською. Для С. Рудницького це не було проблемою, бо він прекрасно володів німецькою і вже мав кілька публікацій європейськими мовами. Три з них навіть вже були представлені в шведській Королівській бібліотеці²¹.

На останок А. Єнсен висловлював надію, що його колега зуміє «пробудити зацікавлення до так чудово запланованого твору»²² та на-

¹⁸ За кілька днів після відправлення А. Єнсеном свого листа до С. Рудницького, УЦР ухвалила свій Четвертий універсал, який проголошував самостійність та незалежність УНР.

¹⁹ Панейко Василь Лукич (1883–1956) – громадський і політичний діяч, журналіст, редактор журналу «Молода Україна» (1905), співробітник і редактор газети «Діло» (1907–1918), «Літературно-наукового вісника» (1908–1914).

²⁰ Листування Степана Рудницького... С. 252.

²¹ У каталозі Королівської бібліотеки (нині – Національної Королівської бібліотеки) у Стокгольмі на той час вже було кілька книжок С. Рудницького: *Rudnickij Stephan. Korotka gejgrafija Ukraini*, Lviv, 1914; *Rudnickij Stephan. Ukraina und die Ukrainer*, Wien, 1914 (з перекладом другого видання цієї книги можна ознайомитися у Т. 3 згаданого вище п'ятитомника: Рудницький С. Україна й Українці // Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія / уклад., авт. передм., комент., упоряд. візуальних матеріалів О. Ковалевська, переклад. з нім., чеськ., рос. І. Андрущенко. В 5-ти кн. Кн. 3. Географія. Початки досліджень. Київ: Темпора, 2018, С. 525–551); *Rudnickij Stephan. Ukraina. Land und Volk. Eine gemeinfassliche Landeskunde*, Wien, 1916.

²² Листування Степана Рудницького... С. 253.

голошував на тому, що видавати книгу буде поважне шведське видавництво – «P. A. Norstedt & Söner».

Оскільки редакція планувала додати до текстів ще й невеличку антологію українських поетичних творів, А. Єнсен повідомляв, що кілька прикладів із класичної літератури він вже має, але йому бракує нових, сучасних творів. Просив порадити, які зразки поезії слід було б вибрати, та нагадував про необхідність коротких довідок про авторів. Переклад обіцяв зробити сам.

Якщо другий лист до С. Рудницького А. Єнсен починав нейтрально-ввічливим зверненням «Дорогий пане докторе!», то третій лист вже містив більш тепле привітання: «Високоповажний Пане і Приятелю!». Останній лист починався зверненням: «Вельмишановний приятелю!». Закінчувалися обидва листи однаковими фразами: «З сердечними вітаннями, відданий Вам...», що явно свідчить про встановлення між вченими теплих, приятельських стосунків.

До третього з існуючих листів А. Єнсена до С. Рудницького, датованого 11 січня 1918 р., редактор проекту додавав проспект видання для ознайомлення з ним українських авторів. Тут же було зазначено, що С. Рудницького редакція хоче бачити автором II-го розділу, а можливо й III-го, до роботи над яким раніше А. Єнсен планував заохотити В. Гнатюка. Можливо, що сконтактувати з останнім редактору ще не вдалося, а окремі розділи в книгах самого Степана Львовича давали підставу припускати таку можливість. А. Єнсен, очевидно, відповідаючи на запитання С. Рудницького щодо обсягу його розділу, зазначив, що загальний обсяг тому має становити 300 сторінок, відтак II-й та III-й розділи разом мають давати 8–10 друкованих аркушів²³. Щоб книга вийшла згідно з графіком, рукописи вже мали бути подані до 1 червня. Далі мав відбутися їхній переклад шведською мовою під пильним контролем самого А. Єнсена, про що він повідомляв у листі. Зі змісту цього послання стає зрозумілим, що контакти з М. Грушевським, С. Єфремовим, Д. Антоновичем та В. Гнатюком, яких редактор хотів бачити авторами відповідних розділів, ще не встановлені. Щодо постаті автора, який мав написати розділ «Політичне становище у світі» (обсягом до 1-го друкованого аркушу), А. Єнсен мав намір звернутися до доктора Л. Цегельського²⁴.

Далі А. Єнсен висловлював сподівання, що, оскільки мова у книзі має бути не лише про культуру, але й про національну справу, С. Рудницький та інші автори «захочуть розглянути її, не шкодуючи зусиль».

²³ Там само. С. 255.

²⁴ Цегельський Лонгин Михайлович (1875–1950) – публіцист, політик, визначний діяч галицької національно-демократичної партії, редактор і видавець газет «Діло» (1906–1908) і «Свобода»; посол австрійського парламенту (1907), співробітник СВУ.

Оскільки усі обрані автори були фахівцями у своїх царинах, то для них не стало б проблемою швидко зробити популярні виклади своїх розділів. А. Єнсен також підганяв С. Рудницького, аби він якнайшвидше надіслав йому своє «так», тобто згоду на співпрацю. Тим більше, що, по суті, йшлося про скорочений виклад «чудової книги про Україну», з якою А. Єнсен вже був знайомий. Імовірно, йдеться саме про згадану вищу працю С. Рудницького «Україна і українці».

Крім усіляких суто організаційних питань, які прописував А. Єнсен у цьому листі до С. Рудницького, в його змісті була ще одна цікава подробиця. Це – мова про гонорар. Редактор запитував автора, чи задовільнить його «100 шведських крон»? Щоб зрозуміти, наскільки це багато чи мало, достатньо порівняти гонорар С. Рудницького, який він отримав за свою працю «Початкова географія для народних шкіл»²⁵, видану у 1919 р. у Відні видавництвом «Вернигора»²⁶. Тоді вчений отримав 2 750 карбованців або 6 000 австрійських крон. Цілком очевидно, що проєкт «Бібліотеки націй» замислювався не як комерційний, а суто просвітницький. Відтак авторські гонорари були суто символічні.

Останній з нині виявлених листів А. Єнсена до С. Рудницького, датований 7 березня 1918 р., починався з подяки за отриманий лист, що підтверджує ймовірність існування листів-відповідей українського вченого, які поки не виявлені, або які загинули у вирі подій XX ст. разом із частиною наукової спадщини С. Рудницького.

А. Єнсен писав, що нині інтерес до України надзвичайно зріс, і тому вихід запланованої книги восени поточного року був би дуже бажаним, хоч загалом тогочасні події не сприяли видавничій справі. Він висловлював надію, що український географ виконає своє завдання до початку червня, так само, як і В. Гнатюк (розділ III про народ, фольклор та ін.) та В. Панейко (розділ VII про українське питання у сьогоденні), з чого впливало, що ініціаторам проєкту вдалося встановити з тими контакт. Водночас А. Єнсен знову писав про те, що з М. Грушевським, С. Єфремовим та Д. Антоновичем поки зв'язатися не вдалось, а також, що йому бракує зразків сучасної української поезії.

²⁵ Рудницький С. Початкова географія для народних шкіл // Степан Рудницький. Історія. Геополітика. Географія / уклад., авт. передм., комент., упоряд. візуальних матеріалів О. Ковалевська, пер. з нім., чеськ., рос. І. Андрущенко. В 5-ти кн. Кн. 3. Географія. Початки досліджень. Київ: Темпора, 2018. С. 577–682.

²⁶ Про роботу над виданням цієї книги та співпрацю з В. Отамановським див.: Ковалевська О. Видання підручника з географії для українських гімназій за матеріалами листування Степана Рудницького та Валентина Отамановського // Історіографічні дослідження в Україні. Ін-т історії України НАНУ. Вип. 27. 2017. С. 18–29.

Чи продовжилося листування між А. Єнсеном та С. Рудницьким після 7 березня 1918 р., важко сказати, бо самих листів поки не виявлено, однак воно повинно було тривати. Справа у тому, що розпочаті в листах між вченими перемовини закінчилися конкретним результатом. У 1921 р. під редакцією М. Еренпрайса та А. Єнсена у Стокгольмі вийшла окрема праця С. Рудницького «Українці: Українська земля як географічний простір, український народ»²⁷. Крім того, запланований в серії «Бібліотека націй» том, присвячений Україні, теж вийшов. Правда, не у 1918 р., як очікувалося, а в 1921 р. Це була четверта книга в серії²⁸.

Після 1921 р. вихід серії, очевидно, припинився, бо це було пов'язано зі смертю А. Єнсена. Повертаючись зі своєї подорожі до Югославії, вчений раптово помер. Його поховали 15 вересня 1921 р. у Відні на кладовищі Інцерсдорф. Підготовкою та облаштуванням похорону займалися віденські українці, віддаючи науковцю за ту роль, яку він відіграв як популяризатор української літератури та поборник української справи в Європі і, перш за все, у Швеції. Під час поховальної церемонії з останнім словом про вченого до тих, хто зібрався провести його в останню путь, звернувся д-р В. Старосольський²⁹, який особливо відзначив внесок А. Єнсена «у справу відновлення добрих зв'язків між українським і шведським народами»³⁰.

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що задумана співпраця відомих українських фахівців із різних гуманітарних наук із не менш відомими вченими, редакторами та видавцями Швеції, які задумали в умовах світової війни унікальний просвітницький проєкт, відбулася. І це стало першою презентацією України в Швеції не як частини відомої в країні Російської імперії, а як самостійного та самодостатнього народу з власною територією, історією, культурою, художньою літературою та сучасним політичним життям. Виходячи зі змісту збережених і опублікованих нині листів, можна стверджувати, що співпраця між

²⁷ Rudnickij St. Ukrainarna: Ländet Ukrain as geografi, Ukrainiska folket. Stockholm: Edit. M. Ehrenpreis, A. Jensen, 1921. 20 s.

²⁸ Повна і точна назва цієї книги, примірник якої й нині зберігається в Національній Королівській бібліотеці в Стокгольмі, виглядає так: *Ukrainarna*. Under medverkan av D:r, S. Jefremov, M. Hrusjevskyj... red. av M. Ehrenpreis och A. Jensen. Med illustrationer och Kartor. Sthim., P. A. Norstedt, tr. P. Palmquist, 1921, 8(7), 130 s., 4 pl.bl, 1 kartbl. = Nationernas Bibliotek. Skildringar av Folk och land, 4.

²⁹ Старосольський Володимир Якимович (1878–1942) – український громадсько-політичний діяч, голова Української соціал-демократичної партії (1937–1939), виконувач обов'язків міністра закордонних справ УНР у 1919–1920 рр., соціолог, юрист, дійсний член НТШ.

³⁰ Єнсен Альфред // Некрологи. Заслужені для української науки і українознавства діячі, що померли в рр. 1918–1923 // Україна. 1924. № 3. С. 182.

А. Єнсеном (редактором згаданого проєкту) та С. Рудницьким (одним з його авторів) розпочалася у січні 1918 р. Видати запланований том, присвячений Україні, восени 1918 р. не вийшло. Однак він був опублікований у 1921 р. Одночасно з ним вийшла друком окрема книга С. Рудницького, де йому вдалося ширше розкрити питання географії України та особливостей народу, який населяв цей простір. Питання про участь у цьому проєкті інших фігурантів початкового плану залишається поки що відкритим. Якщо ймовірність участі В. Гнатюка та В. Панейка підтверджується певними реченнями зі збережених листів, то участь М. Грушевського, яка поширюється багатьма енциклопедичними виданнями майже безапеляційно, є недоведеною. Як видно з документів справи № 466 із фонду Грушевських, листування між Михайлом Сергійовичем та Альфредом Єнсеном мало місце. Однак до нас дійшли лише листи 1909–1913 рр. Листів між цими вченими пізнішого часу поки не виявлено. Зі змісту листів А. Єнсена до С. Рудницького випливає, що на початку 1918 р. встановити контакт із тодішнім головою УЦР не вдалося, а отже, і співпраці могло не бути. Прізвище М. Грушевського серед авторів опублікованої книги виглядає сумнівним. Враховуючи тогочасну політичну ситуацію та еміграцію колишнього очільника Центральної Ради, історичний розділ дійсно міг бути написаний самим А. Єнсеном на підставі праць М. Грушевського. Наявність прізвища історика серед інших членів авторського колективу скоріше могло бути даниною авторитетові відомого вченого, ніж підтвердженням його реальної участі у проєкті.

Загалом тему організації участі українських учених у міжнародному проєкті, покликаному познайомити шведське суспільство з Україною та її народом, не можна вважати остаточно дослідженою. Віднайдення у майбутньому дотичних до цієї справи епістолярних матеріалів може розширити наші уявлення про неї, перевірити висловлені припущення та уточнити деталі.

REFERENCES

1. Rudnickii, St. (1921). *Ukrainarna: Ländet Ukrain as geografi, Ukrainska folket* [Ukraine: the land and geography of Ukraine, the Ukrainian people]. Stockholm. [in Swedish].
2. Jefremov, S. & Hrusjevsky, M. (Comps.), Ehrenpreis, M. & Jensen, A. (Ed.) (1921). *Ukrainarna*. In K. Sthim., P.A. Norstedt, P. Palmquist, *Nationernas Bibliotek. Skildringar av Folk och land* [Library of Nations. Depictions of People and Country], 4. [in Swedish].
3. Yensen, A. (1924). *Nekrolohy. Zasluzheni dlia ukrainskoi nauky i ukrainoznavstvo diiachi, shcho pomerly v rr.* [Necrologies. Distinguished personalities of Ukrainian science and Ukrainian studies who died in 1918–1923]. *Ukraina*, 3, 182. [in Ukrainian].

4. Kovalevska, O. (2017). Vydannia pidruchnyka z heohrafii dlia ukrainskykh himnazii za materialamy lystuvannia Stepana Rudnytskoho ta Valentyna Otamanovskoho [The publication of geography textbook for the Ukrainian gymnasium according to correspondence materials of Stepan Rudnytsky and Valentyn Otamanovsky]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini. Instytut istorii Ukrainy NANU*, 27, 18–29. [in Ukrainian].
5. Kovalevska, O. (2017). Stepan Rudnytsky ta joho naukovy dorobok. [Stepan Rudnytsky and his scientific accomplishments]. In O. Kovalevska (Comp.), *Stepan Rudnytskyj. Istoriiia. Heopolityka. Heohrafiia* (I. Andruschenko, Trans.) (5 vols.). *Istoriiia. Teoriiia. Metodolohiia. Terminolohiia* (Vol. 1, pp. 7–69). Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
6. Shtoiiko, P. (Comp.) & Kupchynsky, O. (Ed.) (2006). *Lystuvannia Stepana Rudnytskoho* [Stepan Rudnytsky's correspondence]. Lviv: Vydavnytstvo NTSh. [in Ukrainian].
7. Pyrih, R. & Telvak, V. (2017). *Mykhailo Hrushevsky: biohrafichnyj narys*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
8. Rudnytsky, S. (2018). Pochatkova heohrafiia dlia narodnykh shkil [Geography for beginners for public schools]. In O. Kovalevska (Comp.), *Stepan Rudnytskyj. Istoriiia. Heopolityka. Heohrafiia* (I. Andruschenko, Trans.) (5 vols.). *Heohrafiia. Pochatky doslidzhen* (Vol. 3, pp. 577–682). Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
9. Rudnytsky, S. (2018). Ukraina i Ukraintsi [Ukraine and Ukrainians]. In O. Kovalevska (Comp.), *Stepan Rudnytskyj. Istoriiia. Heopolityka. Heohrafiia* (I. Andruschenko, Trans.) (5 vols.). *Heohrafiia. Pochatky doslidzhen* (Vol. 3, pp. 525–551). Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
10. Rudnytsky, S. (2017). *Istoriiia. Heopolityka. Heohrafiia* (O. Kovalevska, Comp. & I. Andruschenko, Trans.) (5 vols.). *Istoriiia. Teoriiia. Metodolohiia. Terminolohiia* (Vol. 1) [History. Geopolitics. Geography (5 vols.). History, Theory. Methodology. Terminology]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
11. Rudnytsky, S. (Comp.) (2017). *Istoriiia. Heopolityka. Heohrafiia*. (O. Kovalevska, Comp. & I. Andruschenko, Trans.) (5 vols.). *Heopolityka* (Vol. 2) [History. Geopolitics. Geography (5 vols.). Geopolitics]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
12. Rudnytsky, S. (2018). *Istoriiia. Heopolityka. Heohrafiia* (O. Kovalevska, Comp. & I. Andruschenko, Trans.) (5 vols.). *Heohrafiia. Pochatky doslidzhen* (Vol. 3) [History. Geopolitics. Geography (5 vols.). Geography. Beginning of research]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
13. Rudnytsky, S. (2018). *Istoriiia. Heopolityka. Heohrafiia* (O. Kovalevska, Comp. & I. Andruschenko, Trans.) (5 vols.). *Osnovy zemleznannia* (Vol. 4) [History. Geopolitics. Geography (5 vols.). The basics of land studies]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
14. Rudnytsky, S. (2018). *Istoriiia. Heopolityka. Heohrafiia* (O. Kovalevska, Comp. & I. Andruschenko, Trans.) (5 vols.). *Heolohiia i heomorfolohiia* (Vol. 5) [History. Geopolitics. Geography (5 vols.). Geology and geomorphology]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
15. Telvak, V. & Pedych, V. (2016). *Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho* [Mykhailo Hrushevsky's historical school in Lviv]. Lviv: Vydavnytstvo «SVIT». [in Ukrainian].

16. Shablii, O. (1993). *Akademik Stepan Rudnytsky – fundator ukraïnskoi heohrafiï* [Academician Stepan Rudnytsky – the founder of Ukrainian geography]. Lviv–Miunkhen: Red-vyd. vid. Lvivskoho derzhavnoho universytetu. [in Ukrainian].

17. Shtoiko, P. (1997). *Stepan Rudnytskyj. 1877–1937: zhyttiepysno-bibliohrafichnyj narys* [Stepan Rudnytsky. 1877–1937: sketch story about life and bibliography]. Lviv: Naukove Tovarytstvo imeny Shevchenka u Lvovi. [in Ukrainian].

Olga Kovalevska

Doctor of Historical Sciences, Docent,
Leading Researcher of Department of Ukrainian Historiography,
Institute of History of Ukraine (Kyiv)
ORCID ID: 0000-0003-4857-3388

REPRESENTATION OF UKRAINE IN SWEDEN BASED ON CORRESPONDENCE BETWEEN STEPAN RUDNYTSKY AND ALFRED JENSEN

Abstract. The purpose of the publication is to update information on the form of representation of Ukraine, its geographical area, history, literature, folk and ethnographic traditions, as well as political pretensions of the early twentieth century, in Sweden, contained in correspondence between Stepan Rudnytsky and Alfred Jensen. **The methodology** includes consistent application of the principles of historicism and impartiality, provides a comprehensive study of historical sources based on integrated and interdisciplinary approaches. A thorough analysis of the available letters allowed to identify different layers of source information, to establish some biographic facts of the writers, to demonstrate the way of forming their professional connections in the scientific community. The application of the comparative method allowed to critically analyse and reconcile the information extracted from the letters of Alfred Jensen to Stepan Rudnytsky, Mykhailo Hrushevsky, as well as from other sources and scientific literature. **The scientific novelty** is to present the results of an interesting study aimed at revealing previously unknown information about the long-term organizational preparation of the publishing project «Library of Nations», the peculiarities of forming a writing team to prepare a special volume on Ukraine, establishing communication between Swedish editors and Ukrainian authors. The available epistolary materials also allowed us to identify the editors' priorities for involving specific authors in the work on the book, as well as the financial capabilities of publishers, which was reflected in the fees of members of the writing team. **Prospects for further studies.** In general, the subject matter of organizing the participation of Ukrainian scientists in an international project aimed at acquainting Swedish society with Ukraine and its people cannot be considered fully explored. The future discovery of epistolary materials related to this subject can expand our understanding of this case, verify the assumptions made and clarify some of its details. **The conclusions** reached by the author allow us to state that the intended cooperation between the well-known

Ukrainian specialists in various human sciences and not least famous Swedish scientists, editors and publishers who initiated a unique educational project during the World War, took place. And this was the first presentation of Ukraine in Sweden not as part of the Russian Empire, but as an independent and self-sustainable people with its own territory, history, culture, belles-lettres and modern political life, which for a short time from 1918 to 1920 achieved its independence. Based on the content of the letters preserved and published today, it can be argued that the beginning of the collaboration between Alfred Jensen (editor of the mentioned project) and Stepan Rudnytsky (one of its authors) dates back to January 1918. The book was published in 1921. In addition to Stepan Rudnytsky, Volodymyr Hnatyuk, Vasyl Paneiko and some others took part in preparing the book for publication. Mykhailo Hrushevsky's participation in the project does not seem to be conclusive.

Key words: Stepan Rudnytsky; Alfred Jensen; epistolary heritage; letters; international publishing project; Ukraine; Sweden.